

تحلیل توصیفی آیین قربانی در دو اثر حماسی رامایانا و انه‌اید

مژده پرداختی*

دانشجوی دکتری زبان و ادبیات فارسی، واحد تهران شمال، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران

زهرا قرقی**

استادیار و عضو هیأت علمی گروه زبان و ادبیات فارسی، واحد تهران شمال، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران (نویسنده مسؤل)

مهرانگیز اوحدی***

دانشیار و عضو هیأت علمی گروه زبان و ادبیات فارسی، واحد تهران شمال، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران

تاریخ ارسال مقاله: ۱۴۰۳/۵/۱۲

تاریخ تأیید مقاله: ۱۴۰۳/۶/۱۲

چکیده

قربانی از قدیمی‌ترین آیین‌های دینی و عقیدتی است که تاریخ آن به درازای زندگی بشر است. قربانی به شیوه‌های گوناگون در میان اقوام و ملل مختلف انجام می‌شود که برای رضایت خدایان و خدای یگانه است. گاهی این آیین آن‌قدر به افراط می‌رود که پیش‌کش‌ها از هدیه، نذر، نیایش و قربانی حیوانات پرافتر می‌گذارد و انسان قربانی می‌شود و این پیش‌کش‌ها غم‌انگیز و وحشتناک می‌شود. انسان تا جایی پیش می‌رود که زنان، دختران و کودکان را به جهت بی‌گناهی قربانی می‌کند تا میزان دلدادگی به نیروی معنوی را ابراز کند. پژوهش حاضر با رویکرد توصیفی - تحلیلی و خوانشی تطبیقی به بررسی بن‌مایه آیین قربانی در دو حماسه سترگ رامایانا و انه‌اید پرداخته است. حاصل این جستار که به روش مکتب آمریکایی است، نشان می‌دهد که سنگ بنای قربانی در این دو اثر بر بنیاد جنبه الهی و مقدس پایه‌ریزی شده است. قربانی‌کننده با موجودات ماورایی ارتباط معنوی برقرار می‌کند. او پیش از آن‌که به دنبال منافع خویش باشد، در گام نخست قدم در وادی معنوی می‌گذارد. او رضایت نیرو یا

* .D.m.pardakhti@gmail.com

** .z_ghoroghi@iau-tnb.ac.ir

*** .m_owhadi-@iau-tnb.ac.ir

نیروهای معنوی را بر خود مقدم می‌دارد. در دو فرهنگ هندی و رومی به صورت مشترک قربانی‌کننده باید آن‌چه را در فرهنگ سرزمینش درباره این آیین وجود دارد، محقق کند. آن‌چه در این دو فرهنگ از بسامد بالایی برخوردار است، تطهیر و نیایش قبل و همراه این آیین است.

کلیدواژگان: ادبیات تطبیقی، اسطوره، قربانی، رامایانا، انه‌اید.

۱. مقدمه و بیان مسأله

انسان از آغاز خلقت خود تاکنون، پیوسته با موضوعات ناشناخته‌ای دربارهٔ «خدا»، «هستی» و «خود» روبه‌رو است. او برای معرفت به این ناشناخته‌ها ناگزیر است برای بیان مفاهیم به سراغ آن‌چه در دسترس او بوده برود؛ چوب، سنگ، آب، آتش و

یکی از موضوعات مهم برای او در هر دورهٔ زمانی «خداشناسی» است؛ انسان ابتدایی برای خشنودی و رضایت خدایان رو به آیین‌ها می‌آورد. (امیدی، ۱۴۰۱: ۶) «قربانی» یکی از این آیین‌هاست که او برای تقرب و جلب نظر خدایان انجام می‌دهد. قربانی امری مقدس و الهی است و در سنت‌ها بهترین قربانی، قربانی نفس یا خود برای خداوند است؛ به بیان دیگر: «ارزشمندترین قربانی، قربانی کردن خویش است و نیروی معنوی که بدان وسیله به دست می‌آید، متناسب است با آن‌چه از دست رفته است.» (سرلو، ۱۳۹۲: ۶۰۰) در اساطیر و قصه‌ها نیز گاهی شخصیت‌ها، ظلم‌ها و ستم‌هایی را که در طول زندگی متحمل شده‌اند، نوعی قربانی انگاشته‌اند. همچنین از انواع دیگر قربانی که جایگاهی ویژه در تمام فرهنگ‌ها دارد، نقش مادر است. «مادر بودن نوعی قربانی شدن است.» (کمبل، ۱۳۹۵: ۱۷۹) او بدون هیچ چشم‌داشتی، بخشی از جان و زندگی خود را در برابر خانواده قربانی می‌کند.

این‌گونه به نظر می‌رسد تاریخ اولین قربانی در حیات بشر به قربانی فرزندان آدم بازمی‌گردد؛ همچنان‌که در کتاب‌های تاریخی نظیر ریگ‌ودا و اوپانشادها آفرینش با قربانی معرفی شده است. اما عمر این آیین به درازای طول زندگی بشر است و در دوره‌های مختلف به اشکال گوناگون بروز و ظهور یافته است.

در این میان بهترین شیوه برای نشان دادن سنگ بنای اساطیر، سنجش متون اسطوره‌ای و جستار در آیین‌های گوناگون است تا با مطالعه، کنکاش و تطبیق آن‌ها به اشتراکات و افتراقات فرهنگی دست یافت. پژوهش‌های گوناگونی در زمینه آیین قربانی انجام شده؛ اما تاکنون منحصرآیین قربانی در دو اثر انه‌اید و رامایانا به صورت تطبیقی بررسی نشده است. این مقاله قصد دارد تا با بیان اساطیر مربوط به موضوع بیان شده به‌طور ویژه این مسأله را بررسی کند که آیا بن‌مایه‌های یافت‌شده در این دو اثر جهانی، پیرامون پدیدهٔ «قربانی» مشترک است یا نه.

۲. اهداف و ضرورت پژوهش

در آثار حماسی ملل می‌توان مضامین اسطوره‌ای را یافت که به مطالعه و تحلیل بیش‌تری نیازمند است. بخش عظیمی از این مضامین را آیین‌ها تشکیل می‌دهد که منعکس‌کننده تمدن و فرهنگ آن

جامعه باستانی است. لذا ضرورت دارد تا این آیین‌ها مورد مطالعه قرار گیرد تا عناصر فرهنگی این تمدن‌های باستانی شناخته شود. همچنین ضرورت دارد تا این آیین‌ها در فرهنگ ملل مختلف با یکدیگر مقایسه شوند تا نقاط اشتراک و افتراق آن آشکار شود.

آیین قربانی هم یکی از آیین‌ها و سنت‌هایی است که در ادوار گوناگون تاریخ، تحولات فراوانی داشته است. هدف اصلی جستار حاضر این است که عنصر اصلی در آیین قربانی را با چشم‌انداز اساطیر در میان هندیان و رومیان باستان در نحوه اجرا و مصادیق آن، تحلیل کند. مطالعه حاضر به صورت تطبیقی این آیین را سنجیده و بن‌مایه‌های مشترک در این دو فرهنگ را ارائه کرده است.

۳. روش و سؤال پژوهش

این پژوهش به روش توصیفی تحلیلی است. مبانی نظری تحقیق برپایه منابع مرتبط با آیین قربانی به صورت کلی و جزئی در هند و روم جمع‌آوری شده است. مصادیق براساس حماسه رامایانا و انه‌اید مورد بررسی و تحلیل قرار گرفته و به پرسش‌های ذیل پاسخ می‌دهد:

۱- آیین قربانی، در دو فرهنگ هندی و رومی چه بن‌مایه‌های مشترکی دارد؟

۲- آیین قربانی در این دو فرهنگ به چه منظوری انجام می‌شده است؟

۴. پیشینه پژوهش

جستارهایی که در زمینه «آیین قربانی» انجام شده بیش‌تر در حوزه علوم تاریخی، دینی، فلسفی و هنر است؛ آن هم به صورت گذرا. در حوزه اساطیر و حماسه، بیش‌تر به تاریخچه، آیین و سنت‌هایی پرداخته شده است. پژوهش‌های انجام‌شده در حوزه اساطیر شامل: تاریخچه قربانی، قربانی در آیین میترا، قربانی در ادیان، قربانی حیوانات، انسان، گاو نخستین اسطوره خون و به صورت مختصر به آیین قربانی در دوران هند باستان است.

درباره سنجش آیین قربانی در رامایانا و انه‌اید هیچ پژوهشی صورت نگرفته است. در ذیل چند نمونه از مقالات مربوط به این آیین معرفی می‌شود:

عدلی (۱۳۸۷) در مقاله «مفهوم قربانی (یجنه/ یسنه) در هند و ایران باستان»، آیین قربانی را در متون کهن هند و ایران بررسی کرده است و به پیشینه مشترک آن دور رسیده است. اما در میان متون کهن اشاره‌ای به آیین مشخص در رامایانا نمی‌کند. او آیین قربانی اسب را در دیگر متون سنجیده است. لاجوردی و بهاری (۱۳۸۹) در مقاله «مفهوم قربانی در دیدگاه سه تن از محققان سده‌های ۱۹ و ۲۰ میلادی» به بررسی این آیین با تکیه بر آراء هربرت اسپنسر، ادوارد تایلور و جیمز جورج فریزر به

صورت مختصر بیان کرده‌اند. لطیف‌پور (۱۳۹۴) در مقاله «یزشن آیین کهن از دوران هند و ایران»، به بررسی مشترکات و تفاوت‌های آیین قربانی در هند و ایران باستان پرداخته است. نگارنده این مقاله بر این باور است که انواع قربانی و آداب مربوط به آن در هند کهن در مقایسه با ایران باستانی تنوع و شاخ و برگ بیش‌تری دارد. آزادی ده عباسانی (۱۳۹۴) در مقاله «رمزگشایی آیین قربانی در اسطوره و عرفان»، به بررسی جایگاه قربانی در عرفان می‌پردازد و جنبه‌های اساطیری، فرهنگی و عرفانی را گذرا بررسی می‌کند. او در زمینه موضوع پژوهش حاضر، به مطلبی اشاره نمی‌کند. منصورزاده و به‌فروزی (۱۳۹۷) در مقاله «تحلیلی بر آیین قربانی میترا و نمادهای آن براساس آثار هنری»، به سنت گاوکشی در آیین میترا همت گماشته‌اند؛ اما این تحقیق بیش‌تر بازتاب هنری این آیین را بررسی کرده است. حیدری و صادق‌پور مبارکه (۱۳۹۸) در مقاله «اسطوره خون» با رویکرد تطبیقی و مقایسه‌ای به بررسی گذرا و مختصر اسطوره خون در فرهنگ‌ها و ملل مختلف پرداخته‌اند و مصادیقی اندک هم از شاهنامه چاشنی این تحقیق کرده‌اند. امیدی و همکاران (۱۴۰۱)، در مقاله «تحلیل آیین قربانی انسان در هند، ایران و بین‌النهرین براساس نظریه‌های قربانی» به بررسی مضامین مشترک قربانی انسان در این سه فرهنگ پرداخته‌اند. امیدی (۱۴۰۲)، در مقاله «باده‌نوش‌های آیینی صورت تعدیل‌یافته خوردن خون قربانی» می‌کوشد با تکیه بر اشعار فارسی تا قرن هفتم، باده‌نوشی‌های آیینی را تلاش انسان در دوری از خوردن خون قربانی جلوه دهد. البته این آیین در حماسه انه‌اید به صورت جرعه‌افشانی بر خاک یا قربانی بررسی شده است.

۵. مبانی نظری

۱-۵. ادبیات تطبیقی

ادبیات تطبیقی ترجمه تحت‌اللفظی فرانسوی *La literature comparee* و معادل انگلیسی *comparative literature* است. از نگاه تمام محققان این دانش اصطلاح مذکور، اصطلاحی مبهم و نارسا است.

در سال ۱۸۲۸ م. اولین بار ویلمن^۱ در یک سخنرانی اصطلاح «ادبیات تطبیقی» را به کار برد. البته محققان بر این باورند که این اصطلاح که ویلمن و معاصران او به آن پرداخته‌اند، «شیوه و روش علمی مشخص و معینی نداشت و در واقع فقط نوعی مقایسه بین شاعران ممالک مختلف بود.» (زّین‌کوب، ۱۳۸۸: ۱۸۱)

¹. Willman

تاریخچه ادبیات تطبیقی به زمانی باز می‌گردد که انسان نخستین به مقایسه خود با دیگران می‌پردازد. این ویژگی عنصر متمایزکننده آدم با دیگر موجودات است که او به وسیله این ویژگی به شناخت ناشناخته‌ها در جهان پیرامون خود می‌پردازد. اما مهد این اصطلاح که به صورت علمی به آن پرداخته شد، در فرانسه بوده که جریان مکتب ادبی فرانسه را پدید آورد. این مکتب بسیار سخت‌گیرانه بود و با گذشت زمان پویا شد و به دیگر مناطق و ادبیات‌های جهان گسترش یافت.

تعریفی جامع و مانع از این دانش بیان نشده است. از آن‌جا که ادبیات تطبیقی رابطه تنگاتنگی با فرهنگ و بسترهای فرهنگی در سراسر جهان دارد، هر کشوری با توجه به فرهنگ خود با این دانش برخورد کرده و برای آن تعریف و یا عملکردی خاص ارائه کرده است. در ذیل نمونه‌ای از تعریف این دانش نسبتاً جدید ارائه می‌شود:

کلودپیشوا^۱ و آندره میشل روسو^۲: این دو مؤلف در کتاب ادبیات تطبیقی کوشیده‌اند تعریف جامعی ارائه دهند. «ادبیات تطبیقی هنر روش‌مندی است که پیوندهای شباهتی، خویشاوندی و تأثیر و تأثری را برای نزدیکی ادبیات با دیگر حوزه‌های بیانی یا معرفتی مطالعه می‌کند. این پیوندها میان پدیده‌ها و متون ادبی متفاوت یا مشترک در یک زمان یا در یک مکان بررسی می‌شود، به شرط این‌که آن‌ها به چندین زبان یا چندین فرهنگ تعلق داشته و این زبان و فرهنگ‌ها نیز بخشی از یک سنت واحد و به منظور تشریح بهتر، درک مناسب‌تر و لذت بیش‌تر آن‌ها باشند.» (کلودپیشوا و آندره روسو، ۱۹۶۷؛ نامورمطلق، ۱۴۰۲: ۹۷)

از آن‌جا که برای ادبیات تطبیقی تعریف واحدی ارائه نشده و هر نظریه‌پردازی تنها بخشی از کارکرد آن را مدّ نظر قرار داده است، در خصوص کارکرد این علم با آراء متفاوتی روبه‌رو هستیم؛ اما گذشته از همه اختلاف نظرها با مطالعه و جمع‌بندی نظریات به این موضوع می‌رسیم که کارکرد این رشته در مهم‌ترین جایگاه، شناخت و شناساندن ادبیات است. این شناخت تنها در مرزهای خودی هر کشوری محدود نمی‌شود؛ بل که پا فراتر می‌گذارد و به خارج از مرزها می‌رود و با داد و ستد فرهنگی به تأثیر و تأثری می‌رسد. این تأثیر و تأثر منجر به روحیه همکاری انسان‌ها در سطح جهانی می‌شود و این، بزرگ‌ترین کارکرد ادبیات تطبیقی است.

1. Claude Pichois

2. Andre- Michel Rousseau

۶. یافته‌های پژوهش

۶-۱. قربانی در هند باستان

«هندوستان، کشوری است هزار چهره که در ذره ذره خاک خود رازهای نهان بسیار دارد. سرزمین چهل‌پاره‌ای که گاه‌وارهٔ ادیان، فرقه‌ها و هنرهای بی‌شماری بوده است و در تاریخ خود جنگ و جدال‌هایی بسیار از سر گذرانده و همچنان در بستر فرهنگ و تمدن خود پیش می‌رود.» (ماحوزی، ۱۳۸۷: ۲۶)

در اساطیر هندی، قربانی از جایگاه ویژه‌ای برخوردار است. در آیین میترا با قربانی گاو نخستین، این آیین آغاز می‌شود. قربانی دیگر یا حیوانات چارپا از اسب، گاو، گوسفند و قربانیانی از آدم‌یادآور اولین قربانی بود.

هندیان باستان از آن‌جا که جهان پیرامون را با حضور خدایان متعدّد می‌دیدند، همواره در تلاش برای تقرّب و شادی آن‌ها بوده‌اند؛ تا با این تقرّب به خواسته‌هایشان برسند و حامی ماورایی برای خود داشته باشند. «ارزش قربانی و فداکاری موضوع اساسی دین هندویان را تشکیل می‌داده است. مردگان برای بقای پس از مرگ، نیاز داشته‌اند از راه خیرات و قربانی و پیش‌کشی و هدایای بازماندگان - تغذیه کردند. آنان نیاز داشته‌اند به کمک آتش به افتخار ایشان قربانی‌ها برپا گردد و برای آنان «سوما» یعنی آب زندگانی تقدیم شود.» (شاله، ۱۳۴۶: ۷۸) از آن‌جا که رستگاری در آیین هند باستان با قربانی بوده و خدایان مانند انسان‌ها جسم داشته‌اند و نیاز به خوردنی، انواع هدایا و جواهرات، انواع خوردنی‌ها و نوشیدنی‌ها به بهترین و با کیفیت‌ترین نوع برای آنان تهیه می‌شد، با گذر زمان قربانی‌ها ارزش‌مندتر شد؛ به گونه‌ای که هند باستان مانند آرتک‌ها برای خدایان، انسان قربانی می‌کردند تا با این سنت توجّه خدایان دوجندان شود و قبیله در امان باشد؛ تا این‌که این کار ممنوع شد. قربانی بعد از دیرزمانی همراه با آداب و مناسک ویژه با تطهیر، ریاضت، نیایش و... همراه شد به گونه‌ای که همراه با جادو و با حضور براهمنان مراسم پیچیده‌ای برگزار می‌شد. اگر قربانی مطابق با آیین انجام می‌شد، قربانی‌کننده پاداش ویژه‌ای از خدایان دریافت می‌کرد و در قبیله فردی ویژه می‌شد.

خدایانی که با آیین قربانی در فرهنگ هند در ارتباطند:

ورونه^۱: از خدایان آسمانی است که گناهکاران را به شدّت مجازات می‌کند و اگر گناهکاری توبه کند، ورونه با تمام سخت‌گیری، توبه او را می‌پذیرد؛ با این حال او خدای رودها، خورشید درخشان چشمان اوست و جایگاهی ویژه در میان خدایان دارد. با توجّه به ویژگی‌های این خدا طبق باور

^۱. Varuna

هندیان باید این خدا راضی باشد تا آرامش در قبیله به وجود آید؛ پس با پیش کش‌های فراوان رضایت‌مندی او حاصل می‌شود. (مخبر، ۱۴۰۲: ۳۴-۳۶)

این‌دره^۱: او با قانون کیهان در ارتباط است. از آن‌جا که سنت قربانی در باور هند با قانون نظم کیهانی، ریشه^۲، ارتباط تنگاتنگی دارد تا اثربخش شود، باید این‌دره راضی باشد تا مراحل این آیین به درستی انجام شود. با توجه به اثربخشی آیین قربانی داسگوپتا^۳ می‌نویسد: «قانون کرمه، قانونی که از نظام عمل و عکس‌العمل سخن می‌گوید و از مهم‌ترین مفاهیم فرهنگ هندی است، ریشه در همین آیین و مفهوم ریشه دارد.» (داسگوپتا، ۱۹۹۷، ج ۱: ۲۲)

آتش (آگنی)^۴: او یکی از خدایان برجسته ودایی است که در آیین قربانی و پیش‌کش به پیشگاه خدایان نقشی مؤثر دارد. او در واقع واسطه میان قربانی‌کننده و خدایان است و دو جهان مادی و معنوی را پیوند می‌دهد. زمانی که مردم هدایا را بر آگنی نثار می‌کنند و بر آن دعا می‌خوانند، آگنی است که هدایا، دعاها و نذورات قربانی را به آسمان می‌برد. او روزی سه بار غذا می‌خورد و غذای او روغن حیوانی است. (شمس و همکاران، ۱۳۹۶: ۷۶)

سومه^۵: سومه نخست گیاهی بوده و فقط جنبه شادی و نشاط داشته است. در آغاز با توجه به باور جسم داشتن خدایان و نیاز آن‌ها به خوردن و آشامیدن، این نوشیدنی را برای شادی خدایان نثار می‌کردند؛ بعدها، این نوشیدنی جایگاه خدایی یافت. (مخبر، ۱۴۰۲: ۴۳) در ریگ‌ودا در ماندالای نهم، سرود ۳۱ سومه و افشده آن مورد ستایش قرار گرفته است.

بری‌هسپتی^۶: از خدایان ودایی که به همه اشیا، نام بخشید، نخستین و ابتدایی‌ترین تلفظ «واک» را فرستاد. (شمس و همکاران، ۱۳۹۶) «در همین ماندالا، سرود ۹۰، داستان قربانی جهانی (پروش purusha) مذکور است.» (مصطفوی، ۱۴۰۰: ۴۷) او را خدای قربانی می‌شناسند.

۲-۶. قربانی در رامایانا

۱-۲-۶. قربانی در مراسم سوگواری و بخشش به فقرا

یکی از مقاصد آیین قربانی، بلاگردانی و دفع شر است. به عقیده فریزر در گذشته راه‌های گوناگونی برای انتقال شر وجود داشته است و انسان در تلاش بوده تا با انجام کارهایی مانند قربانی

1. Indra

2. Rite

3. Dasgupta

4. Agni

5. Somme

6. Brihaspati

کردن، دعانویسی و بستن آن بر بازو، دعا، نیایش، بخشش به فقرا، خون ریختن و امثال این‌ها، شرّ و بلا را دفع کند. (فریزر، ۱۳۸۷: ۵۹۳-۵۹۷)

«پس از انجام مراسم عزاداری بهاراتا^۱ چندین گاو، اسب، فیل و هدایای دیگر به فقیر و غنی بخشید.» (والمیکی، ۱۳۸۶: ۴۹)

۲-۲-۶. قربانی پسر بخش به پادشاه

داشراتا با قربانی برای ویشنو مقدمات حلول او را در فرزندش رام به وجود آورد؛ چنان‌که در باور هندیان رام هفتمین ظهور ویشنو است. بیرلین در کتاب اسطوره‌های موازی می‌نویسد: «ویشنو به هیأت انسان در می‌آید تا نوع بشر را حفظ کند.» (۱۴۰۰: ۴۳)

در دیدگاه آریایی‌های ودایی هر موجود زنده‌ای از یک قانون کلی پیروی می‌کند. او می‌خورد و سپس خورده می‌شود. این ویژگی در جهان در آتش نمونه بارز است. «وقتی تغذیه می‌شود، رشد می‌کند و به محض آن‌که گرسنه می‌شود، می‌میرد.» (مخبر، ۱۴۰۲: ۴۴) در اساطیر هندی قربانی و آتش جایگاه ویژه‌ای دارد.

«روغن گی» به هند باستان باز می‌گردد. از آن‌جا که در باور انسان نخستین خدایان جسم داشته‌اند، برای خوشبو شدن و توجّه خدایان بر روی قربانی روغن گی می‌ریختند؛ که بوی آن به آسمان برود و باعث توجّه خدایان شود.

«بنابراین ریشی یا سرینگا^۲ بر انجام یجنا^۳ دعوت شد تا به این طریق پسری برای آن‌ها به وجود آورد. زمانی که یجنا در آیودیا انجام می‌شد. دیوها^۴ در بهشت با هم به صحبت نشستند. آن‌ها از خداوندگار ویشنو^۵ تقاضا کردند که چهار پسر به شاه داشراتا^۶ که در حال قربانی کردن برای باردار شدن زن‌هایش بود، بدهد. هنگامی که روغن (گی)^۷ در آتش مقدّس ریخته شد، شعله‌ها برخاستند.» (والمیکی، ۱۳۸۶: ۶)

1. Bharata

2. Seringa

3. Yajna

4. Deva

5. Lordvishnu

6. Dashrata

7. Ghee

۳-۲-۶. بی حرمتی به آتش مقدس در قربانی

از آن جا که آتش جایگاه ویژه‌ای در باور ودایی داشته و «دهان خدایان است و از طریق این دهان است که نفس می‌کشند.» (مخبر، ۱۴۰۲: ۴۶) بی حرمتی و ریختن چیزهای آلوده در معنوی‌ترین جایگاه پرستش امری ناشایست بوده است.

«ویشوامیترا گفت: من در حال انجام «یجنا» یا قربانی دادن هستم؛ اما می‌دانم که دو شیطان قدرت‌مند ماریچا^۲ و سوباهو^۳ با ریختن خون و استخوان بر روی آتش مقدس، به آن بی حرمتی خواهند کرد.» (والمیکی، ۱۳۸۶: ۱۶)

۴-۲-۶. قربانی و پیش‌کش به ارواح پلید

این‌گونه نبوده که در آیین قربانی تنها برای خدایان و نیروهای یاری‌رسان، قربانی صورت بگیرد؛ بل که با توجه به روحیه قربانی‌دهنده، قربانی‌ها برای امور شرّ و خیر است. «یکی از نمودهای شگفت‌انگیز اساطیر هند برابری نیروی خدایان و اهریمنان و... خدایان همیشه نمی‌توانند آسمان را کنترل کنند؛ اما خدایان نقش خویش را حفظ می‌کنند و آمریت (سومه) و قربانی و نذورات انسان‌ها در انحصار خدایان قرار دارد...» (ایونس، ۱۴۰۱: ۲۰۶) گاهی ارواح خبیث و افراد شرور با قربانی و لابه به درگاه برهما به خواسته‌هایشان می‌رسند.

«... در این بین ایندراجیت^۴ داشت اهریمنانه قربانی می‌کرد تا شکست‌ناپذیر شود...» (والمیکی، ۱۳۸۶: ۱۱۷)

۵-۲-۶. مقدس بودن جایگاه قربانی

در آیین ودایی در هند قربانی‌کننده باید تن‌شویی، روزه، دعا و... را انجام دهد و از آلودگی‌های غیردینی پاک باشد و قربانی نیز باید از آلودگی‌های غیردینی دور باشد. (مصطفوی، ۱۴۰۰: ۲۷)

«قربان‌گاه بزرگ در جنگل «نایمیس»^۵ بر سواحل رود گوماتی^۶ به خاطر تقدس بسیارش آماده شده بود.» (والمیکی، ۱۳۸۶: ۱۳۸)

1. Vishwamitra

2. Mareecha

3. Subahu

4. Indrajit

5. Naimisa

6. Gomati

۳-۶. آیین قربانی اسب در هند باستان

از آن‌جا که مبنای قربانی در اساطیر جهانی برای مقابله با حوادث ترسناک، خواب‌های خوفناک شبانه، حضور نیروهای ناشناخته اهریمنی و... بوده؛ قربانی جایگاه ویژه‌ای در هر قبیله و ملّتی داشته است. هر ملّتی با توجه به فرهنگ حاکم یا شرایط اقلیمی قربانی‌های ویژه‌ای داشته‌اند. «اسب یکی از محبوب‌ترین و پربسامدترین اسطوره‌های جانوری به کار رفته در میان اقوام و ملل کهن است.» (عسگری، ۱۴۰۲: ۲۷۲) در هند قربانی حیوان چارپا به صورت عمومی انجام می‌شده است؛ اما قربانی اسب در پیروان ودایی مراسم ویژه‌ای بود که طبق آن‌چه در مه‌بهاراتا و رامایانا آمده، شاهان هند کهن این سنت را در دوران حکومت خود برای اقتدار انجام می‌دادند. آن‌ها باید اسبی را نشان می‌کردند و برای مدّتی تحت نظارت قهرمانان و پهلوانان در قلمرو پادشاه رها می‌شد. هیچ فردی اجازه‌آزار آن اسب را نداشته تا بعد از مدّت مشخص شده اسب به بارگاه باز می‌گشت و آیین قربانی حیوان انجام می‌شد. قربانی اسب محدود به پادشاهان نمی‌شد. «مردم باستان برای تداوم گردش خورشید و آسمان، اسب را در پیشگاه خدا برای خورشید قربانی می‌کردند.» (سجّادی‌راد و همکاران، ۱۳۹۲: ۱۱۰) قهرمانان اسطوره‌ساز هندی علاقه وافری به اسب خود دارند. آن‌ها فرزندان خود را قبل از تولّد ندیده‌اند. در مه‌بهاراتا و رامایانا اولین دیدار پدر و پسر ناشناس با نبردی بر سر اسب قربانی است. آن‌ها در جریان این نبرد، همدیگر را می‌شناسند. پدر و پسر در حماسه‌های هندی بدفراجم نیستند و پسران پیروز میدان نبرد هستند. (کیا، ۱۳۷۶: ۳۷۷-۳۸۰)

۱-۳-۶. آیین قربانی اسب یا (آسوامدا) با حضور برهمن‌ها

اسب، پیش‌کشی با ارزش در آیین قربانی هندیان بوده است. در میان اقوام هندی - اروپایی رابطه میان انسان و خدایان رابطه‌ای بر مبنای سود یا نوعی داد و ستد بوده تا رابطه‌ای بر مبنای عشق و بندگی. آن‌ها بر این باور بودند که انسان خدا را دوست داشته، اما خدایان آدمی را دوست نداشتند. به بیان دیگر، قربانی یک قرارداد بود که خدایان ناچار بودند که از آن سرباز نزنند. در این آیین اگر فرد قسمتی از نام خدایان یا دعاها را به اشتباه می‌خواند، آن قربانی بی‌اثر بود. (کامپانیل^۱، ۷)

«خدایگان راما آرزو داشت آسوامدا^۲ یجنا را برگزار کند. پس به لاکشمانا گفت: بگوئید همه دانشمندان، واسیشتا^۳، وامدوا و جابالی^۴، کاسیپا^۵ به همراه همه برهمن‌ها گرد هم آیند تا بعد از

1. Campanile

2. Asvamedha

3. Vasishta

4. Jabali

5. Kasyapa

مشاوره با آن‌ها من بتوانم اسبی را آزاد کنم. واسیشتای حکیم از بهاراتا، لاکشمانا و شاتروگانا^۱ خواست تا مقدمات لازم برای رها کردن اسب را فراهم کنند.» (والمیکی، ۱۳۸۶: ۱۳۷)

۶-۳-۲. ضرورت حضور همسر شاه در قربانی اسب

حضور ملکه اصلی در کنار پادشاه از شب قبل قربانی لازم بوده است. ملکه بدون هیچ رابطه جنسی می‌بایست در کنار پادشاه به دعا و نیایش بپردازد. در مهابهاراتا، در مدت یک سالی که اسب را رها می‌کنند راجه باید در خوابگاهش بماند و هرشب بستر او زمین باشد، شمشیری میان او و همسرش باشد و به هیچ روی نباید با همسرش نزدیکی کند. (کیا، ۱۳۷۶: ۳۸۰)

«مجسمه طلایی زیبایی از سیتا^۲، در سمت چپ پادشاه راما^۳ چاندرا قرار داشت. زیرا هیچ قربانی مقدسی نمی‌توانست بدون حضور همسر شاه انجام شود.» (والمیکی، ۱۳۸۶: ۱۳۸)

۶-۳-۳. ویژگی اسب قربانی

در برخی از اساطیر به رنگ اسب توجه شده که علی‌رغم این‌که رنگ سیاه در میان بسیاری از مردمان رنگی بدیمن است؛ اما در بسیاری از قربانی‌های اسب، رنگ انتخابی سیاه بوده است. در رامایانا، رام اسب سپیدی را انتخاب کرده است. «کالکی^۴، اسب سفید یعنی، آخرین تجسم یا گردونه ویشنو است به هنگامی که برای بار دهم ظاهر می‌شود و صلح و نجات را برای جهان می‌آورد.» (کوپر^۵، ۱۳۹۱: ۳۶)

«یک توسن سپید از نژاد نادر که با زیورآلات و جواهرات قیمتی تزیین شده بود، آن طرف ایستاده بود.» (والمیکی، ۱۳۸۶: ۱۳۸)

۶-۳-۴. تدارکات ویژه آیین قربانی اسب

عمل قربانی در آیین ودایی منحصر به برهمن‌ها بوده است. آنان واسطه خدایی بودند و این باور وجود داشته که برهمن‌ها نیروی مافوق بشری دارند و به نوعی ایزدی‌اند. کلیه آیین‌ها از جمله قربانی مطابق با خواسته آن‌ها صورت می‌گرفته است. آن‌ها این آیین را به قدری دشوار و پیچیده کرده بودند که فقط خود آن‌ها می‌توانستند ادعیه بخوانند و مراحل قربانی را انجام دهند. اگر هم قربانی‌کننده‌ای می‌خواست بدون حضور برهمن این آیین را انجام دهد، پذیرفته نمی‌شد و عملی ناپسند را انجام داده

¹. Shatrughana

². Sita

³. Rama

⁴. Kalki

⁵. Cooper

بود. برهمن‌ها برای برپایی این مراسم وجوه بسیار هنگفتی طلب می‌کردند و به گونه‌ای شد که حرفه‌ای برای خود به وجود آوردند و جایگاهی اجتماعی یافتند.

«برگاری‌ها و ازابه‌ها غذاهای پیش‌کشی حمل می‌کردند. بهاراتا فرمان داشت تا پیشاپیش صدها میلیون سگه طلا و جواهر را با دقت بیاورد...» (همان)

۵-۳-۶. فراوانی بخشش به نیازمندان در آیین قربانی اسب

«در آن مراسم باشکوه فقط شنیده می‌شد: آن‌قدر پخش و توزیع کنید تا همه نیازمندان راضی شوند. آن‌کس که ثروت می‌خواست، به دست می‌آورد. آن‌که جواهرات می‌خواست، به دست می‌آورد. به مدت یک سال کوهی از طلا، نقره و سایر جواهرات میان مردم پخش شد.» (همان، ۱۳۹)

۶-۳-۶. پاکی و تطهیر در یجنا اسوامدا

یکی از موضوعات مهم در آداب نیایش و قربانی، تطهیر است که این ویژگی در فرهنگ‌های دیگر نیز وجود دارد.

«هیچ فرد ناپاک، فقیر یا زار و بیچاره‌ای در آن مراسم عالی خدایگان راما که دور او را مردم خوش‌حال و سیر گرفته بودند، دیده نمی‌شد.» (همان)

۷-۳-۶. مراسم نشان‌دار کردن اسب قربانی

قهرمان اسطوره‌ساز علاقه وافری به اسب مورد نظر خود دارد.

«با کامل شدن یجنا، اسب سفید را نزدیک آتش مقدس بردند. راماچاندرا تیلاک باشکوهی بر پیشانی‌اش بست. نشانی بر اطراف گردنش آویختند: این اسب متعلق به امپراتور راماچاندرا، نابودسازنده دشمنانش، می‌باشد. آن‌کس که این اسب را اسیر کند، با او خواهد جنگید.» (همان)

۸-۳-۶. دادن مالیات به اسب اسوامدا

برای قربانی اسب، اسب در نظر گرفته شده، باید آزاد باشد و مردم با پذیرفتن آن باید به پادشاه مالیات تقدیم می‌کردند.

«آن‌ها که سلطنت وی را پذیرفته‌اند، باید مالیات را که تعیین کرده، بپردازند.» (همان)

در حماسه‌های بزرگ جهان از جمله شاهنامه فردوسی در داستان رستم و سهراب، مهابهاراتا و رامایانا در حماسه‌های هندی موضوع اسب قهرمان با نبرد پدر و پسر همراه است. محوریت اسب در میان اقوام گوناگون آلمانی، قفقازی، ایرلندی و... دارای مضامین مشترک، حتی با بیان جزئیات است.

آنچه که در میان افسانه‌های هندی درباره اسب آمده موضوع آسمانی بودن این حیوان و بازگشت آن به آسمان است و آیین قربانی پیونددهنده این ارتباط است.

۴-۶. قربانی در روم باستان

رومیان آنچه از اساطیر دارند، تنها تاریخ ابتدایی و تشکیل روم است. گفته می‌شود: «رومی‌ها فاقد اسطوره‌اند و آنچه دارند، فقط مجموعه‌ای از افسانه‌ها است.» (گاردنر، ۱۳۹۹: ۷) درباره تأسیس شهر روم و این‌که چه کسی اولین بار این شهر را تأسیس و نام‌گذاری کرده، اقوال متفاوتی مطرح است؛ اما اکثر مورخان بر این باورند که «رمولوس^۱» این شهر را به وجود آورده است. از آنجا که رومیان بیش‌تر اساطیرشان را از یونانیان گرفته‌اند، در آیین قربانی در روم باستانی، مانند سایر آیین‌ها جنبه مستقل و متکی به این کشور دیده نمی‌شود. (پرون، ۱۴۰۲: ۱۰-۱۱) «رومی‌ها نیز در مراسم برگزاری آیین قربانی، دست کمی از یونانیان نداشته‌اند.» (مصطفوی، ۱۴۰۰: ۴۰) آنچه از نویسندگان رومی درباره موضوعات اساطیری در دسترس است، چنان‌که گاردنر نوشته: «قدمت هیچ یک از این آثار از قرن اول پیش از میلاد فراتر نمی‌رود و این زمان هفت صد سال پیش از بنیان‌گذاری روم است.» (۱۳۹۹: ۱۱) آنچه در این جا آورده می‌شود، مربوط به آیین قربانی از زمان رمولوس به بعد است.

قربانی در میان رومیان مانند سایر ملت‌ها در جهت شادمانی و رضایت خدایان که با پیش‌کش کردن سلاح، جواهرات و قربانی گاو، گوسفند، بز، سگ و انسان بوده است؛ اما رومیان یک قربانی ویژه داشته‌اند. آن‌ها نخست در روز احداث کشورشان در پانزدهم فوریه جشنی داشتند که قربانی و خون‌ریزی در آن انجام نمی‌شد.

«در چنین روزی که شهرشان به وجود آمده، نباید خون مخلوق جاندار ریخته شود.» (پلوتارک، ۱۳۴۳: ۸۵) رومیان با توجه به باور شیر دادن گرگی به رمولوس، این حیوان برایشان جایگاه ویژه داشته است. در همان روز احداث شهرشان جشنی بر پا می‌کردند، به نام «لوپر کالیا^۲» که با گذر زمان سگ یا بزی را قربانی می‌کردند. کشتن سگ نمادی بوده از دشمنی این حیوان با گرگ. با پیوند رومیان و سابی‌ها^۳، آیین‌های این اقوام با هم تلفیق می‌شود. از جانبی با روی کار آمدن نوما^۴، مردی از میان سابی‌ها به عنوان جانشین رمولوس این جشن را با شاخ و برگ بیش‌تری ترویج دادند، این جشن که با کشتن بزغاله و جمع کردن خون قربانی شده «با کمی آرد و مقداری شراب ویژه و این قبیل چیزهای

1. Romulus

2. Lupercalia

3. Sabin

4. Numa

سبک مخلوط نموده، از آن فطیری (نان مقدّس) ساخته و می‌خوردند.» (مصطفوی، ۱۴۰۰: ۴۱) در ادامه جشن «دو پسر جوان از خاندان نجبا به محل آورده، پیشانی‌شان را با کاردی آغشته به خون قربانی، رنگین کرده؛ سپس با پارچه‌ای که در شیر فرو برده‌اند، پاک می‌نمایند و باید در تمام این مدت پسرها بخندند و بعد از آن از پوست بز، باریکه‌هایی بریده به دست گرفته، لخت در شهر می‌دوند و به هرکس که در مسیر خود می‌یابند، ضربه وارد می‌سازند؛ ولی زنان به جای فرار در محلّ خود می‌مانند؛ چه می‌گویند شگون دارد و آبستن می‌شوند و به سهولت می‌زایند.» (پلوتارک، ۱۳۴۳: ۱۰۱)

این مراسم قربانی با گذشت زمان دست‌خوش تغییراتی شد و بیش‌تر «نوعی آیین باروری زنان و مراسم پاگشایی مردان جوان نیز تفسیر کرده‌اند. این تفسیر مبتنی بر اجرای دوباره و نمادین ولادت و دورهٔ پس از آن تا زمانی است که کودک پس از پشت سر گذاشتن دورهٔ خطرناک نوزادی، شروع به واکنش نشان دادن می‌کند.» (گاردنر، ۱۳۹۹: ۱۰۸-۱۰۹)

در زمان کنسولی امیل^۱ (قرن دوم پیش از میلاد) که وی فردی بسیار متقی با پیروزی‌های پی‌درپی در میان رومیان شناخته می‌شود، خسوفی به وجود می‌آید. او که فردی متدین و آگاه از ماجرای محاق ماه بوده «یازده رأس گوساله قربانی کرد و فردای آن شب چند گاو قربانی هرکول پهلوان نمود. در این بیست رأس قربانی وی هیچ چیز که نشانهٔ نشاط و مایهٔ خوشی باشد نیافت. اما در قربانی بیست و یکم علایمی در احشاء حیوان دریافت که مؤید فتح و پیروزی بود.» (پلوتارک، ۱۳۴۳: ۶۸۵)

بعد از پیروزی بزرگی که امیل با سپاهیان نالایق و نافرمان به دست می‌آورد، جشنی سه‌روزه با ویژگی‌های خاصی بر پا می‌شود. «روز سیم صبح بسیار زود، نوای شیپور از همه‌جا برخاست... صد و بیست گاو فربه با شاخ‌های مطلقاً که بر سر آنان برگ‌های سبز زده شده بود، ظاهر شدند. مهارها دست جوانان زیبایی بود که کمربندهای رنگین داشتند تا خون قربانی را جمع کرده به رسم تبرک به نیازمندان دهند.» (همان، ۷۰۷)

۵-۶. قربانی در انه‌اید

آنشیز^۲، پدر انه‌اید، به یاد قربانی کردن حیوانات برای خدایان به پاس قدردانی می‌افتد. رومیان مانند دیگر ملل به کهن‌الگوی قربانی گاو نخستین اعتقاد دارند. شورتهایم در کتاب گسترش یک آیین ایرانی در اروپا می‌نویسد: «قربانی گاو توسط میترا فقط در آیین میترای رومی دیده

1. Amil

2. Anchises

می‌شود.» (۱۳۸۷: ۸۴-۸۵) در کنار قربانی گاو، گوسفند، میش، خوک نیز وجود دارد. نکته مهم در قربانی حیوانات توجه به جوان بودن آن‌هاست و این‌که بهره‌کشی از آن نشده باشد.

«و در پیش‌گاه مهراب‌ها آن چنان که بزرگداشت خدایان را می‌سزید و رزایی را برای نپتون^۱، نیز و رزایی را برای تو آپولون^۲ زیبا! میشی سیاه را برای خدای «توفان» میشی سپید را برای بادهای دم‌ساز و یاری‌گر برخی کرد.» (ویرژیل، ۱۳۶۹: ۱۰۷)

۱-۵-۶. قربانی برای سال‌مرگ

انه‌اید می‌خواهد برای سال‌مرگ پدرش آیین قربانی انجام دهد.

«روزی فراز آمده است که همواره برای من دردناک خواهد بود؛ روزی که من همواره آن را، به پارسایانه‌ترین آیین‌های برخی و نیایش، بزرگ خواهم داشت.» (ویرژیل، ۱۳۶۹: ۱۷۴)

هربرت اسپنسر^۳ از مردم‌شناسان قرن ۱۹ و ۲۰ میلادی بر این باور بود که در رسوم مردم کهن، هدایا، خوراکی‌ها و نوشیدنی‌هایی همراه مردگان دفن می‌شده و این کار به جهت احترام بیش‌تر به آنان بوده است. در واقع این هدایا و قربانی‌ها به جهت هراس از مردگانی بوده که نیروی ماورایی پیدا کرده‌اند. زیرا مردگان می‌توانند مانع و یا یاری‌گر زندگان باشند. (بانگرت، ۱۹۴۷: ۱)

۶-۶. قربانی کردن توسط کاهن و خوابیدن روی پوست حیوان

«در آن‌جاست که ملت‌های ایتالیایی، تمامی مردم اُونوتری^۴ به شنیدن پاسخ‌هایشان می‌آیند؛ تا آرام دل یابند و از گمان‌مندی برهند. در آن‌جاست آری! در آن‌جا که بی‌شمار نگاره‌ها و پیکره‌هایی پندارین که به شیوه‌ای شگفت برمی‌جهند، بر کاهن که ارمغان‌هایشان را فراآورده است، در آن هنگام که او، در خموشی‌های شب، بر پوست میشان برخی شده آرمیده است و در خواب فرو رفته است، آشکار می‌شوند؛ در آن زمان، او آواهایی گونه‌گون را می‌شنود؛ و از سخن گفتن با خدایان بهره می‌گیرد...» (ویرژیل، ۱۳۶۹: ۲۵۹)

۷-۶. باور خوابیدن بر پوست حیوان و هم‌صحبتی با خدایان

«در آن‌جاست که لاتینوس^۵ گرامی و گران‌مایه که او نیز در پی پاسخ بود، بر بنیاد آیین، صد میش را پوشیده از پشم‌های بلند، برخی می‌کرد؛ و بر پوست آن‌ها، چنان‌که گویی بر بستری آرمیده است،

¹. Neptune

². Apollo

³. H.Spencer

⁴. Onotri

⁵. Latinos

می‌غنود. به ناگاه از ژرفای جنگل، آوایی فراگوشش می‌آید: «پسر! برای دخترت، در اندیشه شویی از مردم لاتین مباش... پادشاه لاتیوم با خوابیدن بر پوست قربانی‌ها پاسخ خدا (فونوس: خدای رمه و شبانان) را می‌شنود و خدا از نهان‌ها او را آگاه می‌کند.» (همان، ۲۶۰)

۸-۶. آیین برخی (قربانی) همراه با باده‌افشانی برای خدا

۱-۸-۶. باده‌افشانی (جرعه‌افشانی) بر قربانی

ریختن شراب بر خاک، قسمتی از آیین قربانی بوده است. این رسم علاوه بر ایرانیان، در میان بیش‌تر اقوام باستانی مرسوم بوده است. آن‌ها قبل از قربانی به افتخار خدایان و روان درگذشتگان شراب، روغن گی، آب، عسل، شیر یا نوشیدنی‌های خوش طعم را به آتش یا سنگ‌های مورد عبادتشان می‌ریختند. در انه‌اید، انه بعد از قربانی شراب روی آتش و خاک می‌ریزد. برای آیین باده‌افشانی در قربانی جام‌های ویژه‌ای در نظر می‌گرفتند. «قوم یهود از عهد بسیار قدیم (پیش از سده ششم پیش از میلاد) در عبادت خود این عمل را اجرا می‌کردند و برای این کار جام‌های مخصوص داشتند.» (مصطفوی، ۱۴۰۰: ۳۵)

در میان انسان‌های نخستین، خوردن خون انسان در آیین قربانی مرسوم بوده که در گذر زمان به صورت تعدیل‌یافته باده‌افشانی درآمده است؛ البته تناسبی که بین رنگ خون و شراب وجود داشته، آن‌ها را به این انتخاب هدایت کرده است. رضی می‌نویسد: «مهریان خون گاو را هم‌چون شراب می‌نوشیدند و آن را معجون حیات‌بخش می‌دانستند.» (رضی، ۱۳۸۱: ۱۲۱-۱۲۴)

۹-۶. پوشاندن مو

پوشاندن مو در آیین‌های کهن، ریشه در باورهای اساطیری دارد. در میان بسیاری از ملت‌ها مو رمز باروری و زاینده‌گی است و این‌گونه نبوده که پوشاندن آن مختص به زنان باشد. داشتن مو در انسان رمز قدرت و زنده بودن است که با پوشاندن آن دست‌یابی به شخص غیرممکن می‌شود. در بسیاری از آیین‌ها از جمله قربانی، سوگواری و... بستن مو وجود داشته است. (ر.ک. شمیس، ۱۴۰۰: ۵۵۵-۵۵۷)

۱۰-۶. نخوردن اندرونه برخی و نثار آن بر خاک

«سپس می‌فرماید که سه ورزای جوان را برای ارپلس، میشی را برای خدای «توفان» برخی سازند؛ و ریسمان‌های بازدارنده کشتی‌ها را یکی پس از دیگری بگشایند. او خود، در آن هنگام که تارک را به برگ‌های زیتون که بساک وارشان چیده‌اند، آراسته است، با جامی فراخ و سترگ در دست، بر عرشه می‌ایستد؛ و اندرونه برخیا را بر خیزابه‌های نمکین درمی‌اندازد؛ و به آیین، باده بر آن‌ها می‌افشاند.» (ویرژیل، ۱۳۶۹: ۲۰۴)

اواندر (امیرلاتیوم) از آیین برخی لاتیوم بر جوانان تروایی می گوید:

«ای جوانان! برای آیین نیایش و برخی، در بزرگداشت آن مایه دلیری و توانمندی، گیسواتان را به برگ فروبندید؛ جام‌هایتان را برافرازید؛ خدایی را که اینک بدان‌سان که خدای ماست خدای شما نیز هست، به خود فراخوانید؛ و با دلی پاک، به آیین، باده برافشانید.» او این سخنان را می گوید؛ سپیدار دو رنگ گیسوانش را، به آویختن و گشودن برگ‌هایش، از سایه هرکول فرو می پوشد؛ جام سپند، سرشار از باده، در دست اوست. همگنان، بی درنگ، چابک و شادان، آیین باده‌افشانی را به انجام می رسانند؛ و خدایان را به نیایش می ستایند.» (همان، ۳۰۵)

۱۱-۶. آیین آتش زدن برخی و باقی مانده سوخته برخی

در روم و یونان باستان قربانی با نثار استخوان و پیه حیوان برای خدایان پیش کش می شده است. گوشت حیوان یا انسان را در محلّ مشخصی می سوزانند تا خاکستر شود. از آن جا که خدایان به دو بخش مهربان و نامهربان یا نیک و بد تقسیم می شدند و سکونت آن‌ها متفاوت بود، گوشت و استخوان قربانی شونده به گونه‌های مخصوص استفاده می شد. برای خدایان آسمانی سوزانده یا خورده می شد و برای خدایان بدخواه و خشمگین که در زیر زمین و غارها بودند، در زمین با سوزاندن یا خاک کردن پنهان می کردند.

«هر آن چه بر کومه آتش بر هم نهاده‌اند، فروسوخته است: ارمغان‌های خوش بوی، گوشت برخیان، جام‌هایی که از آن‌ها روغن افشانده شده است آن‌گاه که خاکسترها فرو ریخته است و شعله‌ها خاموشی گرفته‌اند، آن چه را از لاشه بر جای مانده است در باده شسته‌اند؛ باده‌ای که این خاکستر تافته بدان آغشته شده است؛ کورینه استخوان‌های برگرفته را در خاکستردانی مفرغی فرونرفته است. هم این کورینه سه بار برگرد همراهانش چرخیده است؛ و به یاری شاخه‌ای سبک از اکلیل کوهی و شاخه نرم زیتون، آب خجسته و آیینی را بر آنان برافشانده است.» (همان، ۲۲۲)

۱۲-۶. خون قربانی در جام

خون قربانی در باورهای بسیار دور، نشانه زندگی، تجدید حیات و باروری بوده و به همین جهت است که آن را یا می نوشیدند یا از روی آن می گذشتند. آن را عامل قدرت و توانایی می انگاشتند. (شوالیه و گریان، ۱۳۸۸، ج ۳: ۱۳۵-۱۳۶) باید یادآور شد در بسیاری از اقوام خون قربانی نباید بر زمین ریخته شود. به همین دلیل جام‌های مخصوصی برای آن داشتند.

«زن کاهن نخست می‌فرماید تا چهار ورزای جوان و سیاه‌پشت را به آن جای بیاورند؛ سپس، بر پیشانی آن‌ها، به شیوه آیینی باده می‌افشانند؛ پس از آن، مویی چند را از میانه شاخ‌هایشان می‌چیند؛ و این نخستین ارمغان را در آتش سپند درمی‌افکند؛ آنگاه به آوایی بلند هکات^۱ را که بر آسمان و بر ارب فرمان می‌راند، فرامی‌خواند. دیگران دشنه‌هایشان را در گردن خم‌انیده برخیا فرو می‌کنند؛ و خونی گرم را که برمی‌جهد، در جام‌هایی فراخ می‌ریزند.» (ویرژیل، ۱۳۶۹: ۲۲۳)

۱۳-۶. آیین قربانی برای خدایان دوزخی در شب‌هنگام

رومی‌ها خدایان موخشی در زیر زمین، غارها و جاهای تاریک داشتند. این خدایان در روز مورد پرستش قرار نمی‌گرفتند؛ ولی در دل شب‌های تاریک مردمان از شدت وحشت از خشم خدایان به سراغشان می‌رفتند و با آن‌ها نیایش می‌کردند. آن‌ها پیوسته در تلاش بودند که خشم این خدایان را خاموش کنند؛ پس چاره‌ای جز قربانی برای آن‌ها نداشتند.

«انه خود، به تیغ، میشی سیاه‌پشم را به نام مادر دیوان دوزخی (اومنیدها)^۲ و خواهر نیرومندش، نیز ماده‌گاو سترن را به نام توای پروزرپین^۳ فرومی‌کوبد. سپس در تیرگی شب، مهراب‌هایی را برای پادشاه استیکس^۴ برمی‌افزاد، و گوشت ورزایان را، به یکبارگی، به آتش می‌سپارد؛ و بر اندرون‌های تافته روغنی چرب برمی‌افشانند.» (همان)

۱۴-۶. قربانی خوک برای رضایت یغبانو

توجه به رنگ سفید خوک مانند اسب رام توجه به خوش‌یمنی در انتخاب حیوان قربانی شده است. «در آن زمان، انه، در میان جنگل، گرازی یکسره سپید را در کنار نوزادانش، که آن‌ها نیز یکسره سپیدند و همه را به یکباره زاده است، می‌بیند که بر کرانه سبز آرمیده است. برای تست ای ژونون^۵ توانا برای توست که انه این گراز را برخی می‌دارد؛ برای توست که آن‌ها را، او را و کودکش را، در برابر مهرابت پی می‌کند.» (همان، ۲۹۷)

در انه‌اید، انه برای ژونون ماده‌خوکی را با سسی توله‌اش قربانی می‌کند و این قربانی برای دفع پریشانی و گرفتاری است. گاردنر در کتاب اسطوره‌های رومی می‌نویسد: «این ماده‌خوک و توله‌هایش نماینده لاتین‌ها بود. به نظر می‌رسد که این سسی توله خوک در اصل نماینده سسی گروهی بود که سنتاً اتحادیه لاتین‌ها را تشکیل می‌دادند و سرانجام در سال ۳۳۸ ق.م مغلوب رومی‌ها شدند. همچنین به

1. Hackett

2. Eume'nides

3. Proserpine

4. Styx

5. Jenuin

نظر می‌آید که تفسیر سی توله خوک به عنوان سی سال، کار فابیوس پیکتور بوده و احتمالاً از این واقعیت ناشی می‌شده که وفاداری بعضی از اجتماعات لاتین به روم در دوران جنگ با هانیبال متزلزل بوده است.» (۲۳: ۱۳۹۹) با توجه به نزدیکی آیین‌های رومی و یونانی، در آتن برای پاک ساختن مجالس عمومی، خوکی را قربانی می‌کردند. (لسان، ۱۳۵۵: ۷)

۱۵-۶. پیش‌کش ارمغان به بغ‌بانو (ژونون)

ارمغان‌ها را با نیایش و سوختن به بغ‌بانو می‌دهند.

ارمغان‌هایی که به بغ‌بانو هدیه می‌دهند، همراه با نیایش است و آن را می‌سوزانند، رومیان مانند هندیان احترام ویژه‌ای برای آتش درباره قربانی دارند.

«در برابر مهراب‌ها، با سری پوشیده از پوششی فریژی، آن‌چنان که هلنوس^۱ ما را سخت بدان اندرز گفته بود و آن را از بایسته‌ترین کردارها شمرده بود، به شیوه‌ای آیینی، ارمغان‌هایی را که به ما فرمان داده شده بود، از سر نیایش و بزرگداشت به ژونون آرگوسی ارزانی داریم و فرو می‌سوزیم.»

۱۶-۶. قربانی کودکان برای مجازات گناهکاران

یکی از سرگرمی‌های رومیان به پیروی از یونانیان مراسم قربانی بوده است. آن‌ها برای شادی خدایان از قربانی حیوانات، پافراتر گذاشته و به سراغ انسان‌ها، آن‌هم از معصوم‌ترین گروه جامعه که کودکان بوده، می‌رفته‌اند. این رویکرد هم به منظور رضای خدایان هم در جهت مجازات و تأدیب به جهت گناهان بوده است. در رامایانا با این رویکرد روبه‌رو نیستیم.

«در سوئی، نوادگان و پسینیان سکروپس^۲، دیده می‌شوند؛ آنان که محکوم بوده‌اند که هر سال، با سپردن هفت تن از کودکانشان به مرگ، بهای تبهکاری‌شان را بپردازند، برگه‌دانی که در آن نام این کودکان را به قرعه بر می‌آورده‌اند.» (ویژیل، ۱۳۶۹: ۲۱۴)

۱۷-۶. قربانی حیوان بار نکشیده

هنگام نذر و پیش‌کش قربانی مهم‌ترین نکته، گزینش بهترین و باارزش‌ترین تحفه برای خدایان است. رومیان به پیروی از یونانیان در انتخاب حیوان قربانی به یوغ نکشیدن، جوان بودن، سرزنده بودن و... اهمیت ویژه‌ای می‌دادند. این موضوع در رامایانا جایی که اسب رام نشان‌دار می‌شود، برای مراسم قربانی به آزاد بودن و بهره‌نکشیده از حیوان توجه ویژه می‌شود. سرچشمه این باور به این موضوع باز

1. Helenus

2. Cecrops

می‌گردد که خدایان به مانند انسان‌هایند. گوشت و خون تازه می‌خواهند. آن‌ها از ارمغان‌های ناب و بکر لذت می‌برند.

«اینک زمان آن نیست که زیبایی این نماها و پیکرها شما را نیک به خود درکشد؛ بهتر آن است که هم‌اکنون هفت ورزای جوان را از رمه که رنج یوغ را برنرفته است، نیز به همان شمار میثانی که بر پایه رسم و آیین برگزیده شده‌اند، برخی گردانند.» (همان، ۲۱۵)

۱۸-۶. پیش‌کش ابزار جنگی به خدای جنگ

انه با نذری که برای مارس، خدای جنگ، کرده ابزار جنگی دشمن را به او پیش‌کش می‌کند.

«انه هرچند که خارخار و دغدغه به خاک سپردن یارانش او را می‌آزرد...، به دیدن روز، می‌شتافت تا به هنگام پیروزی، پیمان‌هایی را که با خدایان بسته بود، به سر آورد و به انجام برساند. او بر پشته‌ای، بلوطی سترگ را که از شاخه‌هایش به تمامی سترده شده است، برمی‌افرازد؛ و آن را از جنگ‌ابزارهایی درخشان فرو می‌پوشد؛ آن جنگ‌ابزارها که از سالار مزانس به جنگ او درافتاده است؛ و برای توای خدای توانای جنگ! نشانه‌ای از پیروزی و کامیابی است در پیکار...» (همان، ۴۰۸)

۱۹-۶. نذر قربانی برای مرده

نذر قربانی تنها برای خدایان نبوده گاهی قربانی برای مردگان به منظور یاری‌گرفتن از آن‌ها بوده است.

«پس، اوریسین^۱، که از پیش، تیرش را آماده در کمان به زهش نهاده است، به تندی، برادرش را به یاری فراخواند، و با او، به برخی و نذر، پیمان بست؛ سپس اوریسین کبوتر را که نیک فرخ‌روز است، از آن‌که می‌تواند به آزادی در هوا بال بزند، به چشم دنبال کرده است؛ تیر او در زیر ابر سیاه و انبوه به کبوتر می‌رسد. کبوتر بی‌جان و جنب فرو می‌افتد.» (همان، ۱۹۳)

۲۰-۶. پیش‌کش ابزار جنگی برای خدای رود تیر

«پالاس^۲، پس از این نیایش، بر او می‌تازد: ای تیر^۳! ای پدر به آهنی که من برمی‌افرازم بختی دمساز را ارزانی دار؛ و راهی را در دل سخت هالزوس^۴. من جنگ‌ابزارها و آنچه را از وی فرادست بیاورم، از بلوط تو درخواهم آویخت.» (همان، ۳۸۳)

1. Orision

2. Pallas

3. Tiber

4. Halzus

۶-۲۱. درباره بلوط

در تاریخ زندگی بشر همواره توجه به عناصر طبیعی مهم بوده است. گاهی این عناصر طبیعی جنبه مقدس پیدا کرده است. یکی از این عناصر گیاهان و درختان است. گیاهان و درختان جزو اساطیر موازی در بین ملل مختلف است. هر ملتی گیاه یا درختی را با توجه به فرهنگ خود الهی می‌دانند. در حماسه انه‌اید گیاه بلوط در آیین قربانی قداست ویژه‌ای دارد. این گیاه را در اساطیر رومی به خدای خدایان نسبت می‌دهند؛ چنان‌که مالرب در کتاب نقش دین در زندگی فردی نوشته: «در بررسی اسطوره‌های موازی نسبت میان خدایان و درختان، می‌توان نسبت ژوپتر در روم و زئوس در یونان که خدایان آسمان و آذرخش‌های آسمانی (رعد) بودند با بلوط به جهت صاعقه‌ربا بودن مشاهده کرد.» (مالرب، ۱۳۸۷؛ صبوری و همکاران، ۱۴۰۱: ۲۸) رمولوس از سر نیاز نذری برای ژوپتر می‌کند و از او می‌خواهد که در صورت پیروزی بر دشمن اسلحه دشمن را نثار ژوپتر کند. او بعد از پیروزی در صدد ادای نذر برمی‌آید و اسلحه دشمن را بر درخت بلوطی آویزان می‌کند.

۶-۲۲. قربانی برای خدایان خانگی

انه قبل از قربانی، حتی با خدایان خانگی و کم‌ارزش نیایش می‌کند.

«او به گفتن این سخن، از اورنگ بلند خویش به زیر می‌آید؛ به برافروختن و تیزکردن آتش‌های هرکول بر مهراب‌ها که آتششان فرو مرده است، می‌آغازد و شادمانه به خدای خانگی و خدایان دودمانی و کم‌ارج دوشین نزدیک می‌شود. همگنان، هم‌اواندر^۱ و هم جوانان تروایی میثانی برگزیده را به آیین پی می‌کنند؛ سپس انه از آن‌جا به کشتی‌هایش باز می‌رود، همراهانش را باز می‌بیند و از میانه آنان، آن کسانی را که در دلیری و جنگاوری برجسته‌ترند، برمی‌گزیند؛ تا برای پیکار، به دنبال او روان شوند.» (ویرژیل، ۱۳۶۹: ۳۱۷)

۶-۲۳. باور قربانی نکردن و بی‌دینی

«از آن‌جا که چنان دوست بدین جای آمده‌اید، این آیین سالانه برخی و نیایش را که به واپس افکندش نشان ناگروایی و بی‌دینی است، برپای دارید.» (همان، ۳۰۱)

۶-۲۴. همراه بودن مراسم قربانی با مهمانی

آیین قربانی یونانیان غالباً با نیایش خدایان و باده‌گساری و جشن و سرور همراه بود. (مصطفوی، ۱۴۰۰: ۳۵)

^۱. Evander

«می‌فرماید که بشقاب‌ها و جام‌ها را که برگرفته بودند، بازآورند، او خود میهمانانش را بر نشستگاه‌هایی از چمن درمی‌نشانند؛ دست‌ان را می‌گیرد؛ و در آن هنگام که نشستگاهی ویژه را، پوشیده از پوست گُرکین شیری، بدو می‌نماید؛ و بدین‌سان گرمی‌اش می‌دارد؛ وی را فرامی‌خواند که بر اورنگی ساخته‌شده از چوب افرا بنشیند.» (ویرژیل، ۱۳۶۹: ۳۰۱)

۲۵-۶. خوردن دل و جگر قربانی گاو برای هرکول

رومیان احشاء قربانی که برای هرکول پی می‌کردند، در آتش نمی‌سوزانند؛ بل که مهمانان نیایش‌گر می‌خوردند.

«پس، جوانان برگزیده و کاهن مهرباب به آوردن گوشت‌های کباب‌شده و رزایان و سبدهای انباشته از دهش‌های پرورده سِرِس^۱ می‌شتابند؛ و ارمغان پرورده پاکوس را در جام‌ها می‌ریزند. انه و جوانان تروایی گرده‌گاو را، به یکبارگی، نیز اندرونه‌های پاک و خجسته برخیا را می‌خورند.»

۲۶-۶. مساعدت از نیروهای برتر و گشایش در کار با قربانی

تایلور از قربانی با عنوان پیش‌کشی برای یاری خواستن از نیروهای ماورایی یاد می‌کند. او این آیین را به مانند پیش‌کشی به یک پادشاه به جهت جایگاه و احترام و عنایتی که به همراه دارد، در نظر می‌گیرد. (یانگرت^۲، ۱۹۹۸: ۳۶)

«در این هنگام است که دم نیرومند خدا به او نزدیک می‌شود و او را می‌پسارد؛ او می‌گوید: ای انه تروایی! تو در کار برخیا و در کار نیایش‌ها درنگ روا می‌داری! اما این درها، درهای این کاشانه سترگ که آکنده از شگفتی و سرگشتگی است، پیش از آن گشوده نخواهد شد.» (ویرژیل، ۱۳۶۹: ۲۱۵)

۷. نتیجه‌گیری

قربانی کردن با بسیاری از عقاید امروز ما گره خورده و نتیجه باور اسطوره‌ای است که در تمام اساطیر ملل برای خدایان و یغ‌بانویان به اشکال متفاوت برگزار شده است. این آیین پیش‌کش، چشم‌گیر و پرجلوه بوده که انسان نخستین برای جلب رضایت نیروی معنوی به دلیل ترس‌ها یا خواسته‌هایش و نزدیکی به او تقدیم می‌کرده تا بتواند بهترین زیستن و آرامش را برای خود، اطرافیان یا حتی ملتش به وجود آورد. همسانی‌های مضامین اسطوره‌ای، جهان شمول بودن اساطیر را دربردارد. موضوعاتی چون قربانی و تقدیم پیش‌کش به نیروهای ماورایی از دیرباز در میان اقوام و ملل گوناگون دارای اشتراکات بسیاری بوده است که در دو حماسه بزرگ انه‌اید و رامایانا هم دیده می‌شود.

^۱. Ce're's

^۲. Yougert

انسان ابتدایی با این کار بهتر زیستن و آرامش را برای خود و اطرافیانش فراهم می‌کرده است. براساس این پژوهش، باورهای مشترکی درباره آیین قربانی در این دو فرهنگ وجود داشته که شامل قربانی برای جلب رضایت خدایان و نیروهای معنوی، قربانی به جهت ترس از نیروهای طبیعی یا خدایان اهریمنی، قربانی برای رسیدن به خواسته‌ها و آرزوهای فردی یا ملیتی، قربانی به منظور بلاگردانی و دفع بلا، گاهی این دفع بلا مختص به قهرمان می‌شود، اهمیت نیایش و پاکی به هنگام برپایی مراسم قربانی، انتخاب حیوانات ویژه؛ به عنوان مثال اسب در فرهنگ هندی و خوک در فرهنگ رومی که انتخاب حیوانات متفاوت، توجه و تکرار به اسطوره قربانی گاو نخستین یا همان قربانی نیروی معنوی که در ابتدای آفرینش قربانی شده است تا جهان، هستی یابد و از گزند دور باشد.

نریختن خون قربانی بر زمین، پیش‌کش‌های غیرخونی مانند شراب و خوردنی‌ها، اهمیت عناصر طبیعی مانند آتش و درخت در هر دو فرهنگ در هنگام قربانی و قربانی برای ارواح و درگذشتگان و باور به یاری آن‌ها در سختی‌ها. اگرچه هر کدام از مصادیق بیان شده از کارکرد قربانی در هر دو فرهنگ متفاوت است اما وجه اشتراک این آیین، تقدس و معنویت آن است که قربانی‌کننده با تمام خلوص، بهترین و برگزیده‌ترین هدایا را برای نیرو یا نیروهای معنوی تقدیم می‌کند.

منابع

- آزادی ده عباسانی، نجمیه. (۱۳۹۴). «رمزگشایی آیین قربانی در اسطوره و عرفان». فصلنامه ادبیات عرفانی و اسطوره‌شناختی. س ۱۱، ش ۳۸، صص ۴۰-۱۱.
- امید، ایوب و همکاران. (۱۴۰۱). «تحلیل آیین قربانی انسان در هند، ایران و بین‌النهرین براساس نظریه‌های قربانی». مطالعات شبه قاره. دوره ۱۴، ش ۴۲، صص ۹-۳۴.
- امید، ایوب. (۱۴۰۲). «باده‌نوشی‌های آیینی صورت تعدیل یافته خوردن خون قربانی». ادبیات عرفانی و اسطوره‌شناختی. دوره ۱۹، ش ۷۰، صص ۱۳-۴۴.
- امید، ایوب و مشرف، مریم. (۱۴۰۱). «بررسی و تحلیل قربانی حیوانات در متون نظم روایی براساس نظریه قربانی». فصلنامه علمی ادبیات عرفانی و اسطوره‌شناختی. س ۱۸، ش ۶۶، صص ۹۱-۱۲۱.
- ایونس، ورونیکا. (۱۴۰۱). اساطیر هند. ترجمه باجلان فرخی، چاپ پنجم، تهران: اساطیر.
- بیرلین، ج. ف. (۱۴۰۰). اسطوره‌های موازی. ترجمه عباس مخبر، چاپ دهم، تهران: مرکزی.
- پرون، استیوارد. (۱۴۰۲). اساطیر روم. ترجمه محمدحسین باجلان فرخی، چاپ چهارم، تهران: اساطیر.
- پلوتارک. (۱۳۴۳). حیات مردان نامی. ترجمه رضا مشایخی، چاپ دوم، تهران: بنگاه ترجمه و نشر کتاب.
- حیدری، حسن و همکاران. (۱۳۹۸). «اسطوره خون با بررسی برخی کارکردهای وابسته به خون و نمود آن در شاهنامه». فصلنامه ادبیات عرفانی و اسطوره‌شناختی. س ۱۵، ش ۵۵، صص ۱۰۷-۱۴۰.
- رضی، هاشم. (۱۳۸۱). آیین مهر. چاپ اول، تهران: بهجت.
- زرین‌کوب، عبدالحسین. (۱۳۸۸). آشنایی با نقد ادبی. چاپ دوم، تهران: سخن.
- سجادی‌راد، سیده صدیقه و همکاران. (۱۳۹۲). «بررسی اهمیت اسب در اساطیر ایران و سایر ملل و بازتاب آن در شاهنامه». پژوهش‌نامه ادب حماسی (فرهنگ و ادب). س ۹، ش ۱۶، صص ۹۹-۱۲۸.
- سرلو، خوان ادوارد. (۱۳۹۲). فرهنگ نمادها. ترجمه مهرانگیز اوحدی، چاپ دوم، تهران: دستان.

- شاله، فلیسین. (۱۳۴۶). تاریخ مختصر ادیان بزرگ. ترجمه منوچهر خدایاری محبی، تهران: دانشگاه تهران.
- شمس، محمدجواد و همکاران. (۱۳۹۶). ادیان هند. چاپ اول، تهران: پژوهشکده تحقیق و توسعه علوم انسانی.
- شمیسا، سیروس. (۱۴۰۰). اساطیر و اساطیرواره‌ها. چاپ اول، تهران: هرمس.
- شوالیه، ژان و آلن گریان. (۱۳۸۸). فرهنگ نمادها. ترجمه سودابه فضایی، تهران: جیحون.
- شورتهایم، المار. (۱۳۸۷). گسترش یک آیین ایرانی در اروپا. ترجمه نادرقلی درخشانی، تهران: ثالث.
- صبور، سمیه و همکاران. (۱۴۰۱). «بلوط؛ یک میراث؛ یک فرهنگ». مجله هنر و تمدن شرق. ش ۲۶، صص ۲۵-۳۴.
- عدلی، محمدرضا. (۱۳۸۷). «مفهوم قربانی (یجنه/ یسنه) در هند و ایران باستان». پژوهش‌نامه ادیان. ش ۴، صص ۱-۳۴.
- عسگری، زهرا. (۱۴۰۲). «بازخوانی سیر دگردیسی اسطوره اسب در گذر از حماسه به عرفان». پژوهش‌نامه ادب حماسی (فرهنگ و ادب). س ۱۹، ش ۱، صص ۲۷۱-۲۹۰.
- فریزر، جمیز جورج. (۱۳۸۷). شاخه زرین. ترجمه کاظم فیروزمند، چاپ پنجم، تهران: آگاه.
- کمبل، جوزف. (۱۳۹۵). قدرت اسطوره. ترجمه عباس مخبر، چاپ یازدهم، تهران: مرکز.
- کیا، خجسته. (۱۳۷۶). رخش رستم اسب قربانی. یادنامه دکتر مهرداد بهار، تهران: آگه.
- کوپر، جین. (۱۳۹۱). فرهنگ نمادهای آیینی. ترجمه رقیه بهزادی. تهران: نشر علمی.
- گاردنر، جین ف. (۱۳۹۹). اسطوره‌های رومی. ترجمه عباس مخبر، چاپ هفتم، تهران: مرکزی.
- لاجوردی، فاطمه و بهاری، مینا. (۱۳۸۹). «مفهوم قربانی در دیدگاه سه تن از محققان سده‌های ۱۹ و ۲۰ میلادی (هربرت اسپنسر، ادوارد تایلور، جمیز جورج فریزر)». پژوهش‌نامه ادیان. س ۴، ش ۷، صص ۱۳۷-۱۵۶.
- لسان، حسین. (۱۳۵۵). «قربانی از روزگار کهن تا امروز». مرکز دایره‌المعارف اسلامی. هنر و مردم. ش ۱۶۵.

- لطیف‌پور، صبا. (۱۳۹۴). «یزشن آیین کهن از دوران هند و ایران». فصلنامه ادبیات عرفانی و اسطوره‌شناختی. س ۷، ش ۲۲، صص ۱۱۲-۱۱۹.
- ماحوزی، مهدی. (۱۳۸۷). «بازتاب آداب و رسوم تاریخی هند در تاریخ و ادب معاصر ایران». پژوهش‌نامه ادب حماسی (فرهنگ و ادب). س چهارم، ش ۷، صص ۱۱-۲۷.
- مخبر، عباس. (۱۴۰۲). اساطیر هندی. چاپ اول، تهران: مرکزی.
- مصطفوی، علی اصغر. (۱۴۰۰). اسطوره قربانی. چاپ اول، تهران: امید سخن.
- منصورزاده، یوسف و همکاران. (۱۳۹۷). «تحلیلی بر آیین قربانی میترا و نمادهای آن براساس آثار هنری». نشریه هنرهای زیبا- هنرهای تجسمی. دوره ۲۳، ش ۴، صص ۵۱-۶۰.
- نامورمطلق، بهمن. (۱۴۰۲). ادبیات تطبیقی. چاپ سوم، تهران: لوگوس نقل شده از پیشوا، کلود و روسو، آندره. ۱۹۹۷. ادبیات تطبیقی. آرماندکالین.
- والمیکی. (۱۳۸۶). رامایانا. ترجمه کتابیون نمیرانیان، چاپ اول، تهران: علم.
- ویرژیل. (۱۳۶۹). انه‌اید. ترجمه میرجلال‌الدین کزازی، چاپ اول، تهران: مرکزی.

English Sources

- Campanile, Enrico. (1998), "The Indo-Europeans: Origins and Cuture", *The Indo-European Languages*, Ed. Anna Giacalone Ramat and Paolo Ramat, London and New York.
- Dasqupta, S. (1997). "A History of Indian Philosophy", Dehli Motilal Banar Sidass, Vol. 1, p 22.
- ***Encyclopaedia of Religion and Ethics*** (1947), Vss sarifice, p.1.
- Pichois, Claude, Andre'- Michel Rosseau. (1967). ***La littérature comparée***, Armand Colin.
- Youngert, G., "Sacrifice", (1998). ***Encyclopaedia of Religion and Ethics***. Ed. James Hastings, London-New York, Vol. 11, p. 36.

References [in Persian]

- Āzādi Deh Abbāsāni, Najmieh. (2014). "Deciphering the sacrificial ritual in mythology and mysticism". *Quarterly journal of mystical and mythological literature*. 11th year, No.38, pp.11-40. [in Persian]

-
- Omidi, Ayyūb and et. al. (2022). "Analysis of the ritual of human sacrifice in India, Iran and Mesopotamia based on Sacrifice Theory". *Subcontinent studies*. 14th series, No. 42, pp. 9-34. [in Persian]
 - Omidi, Ayyūb. (2023). "Ritual drinking, the modified form of drinking the blood of the victim". *Mystical literature and cognitive mythology*. 19th series, No. 70, pp. 13-44. [in Persian]
 - Omidi, Ayyūb. (2022). "Analysis of Animal Sacrifice in the Texts of Narrative Order Based on Sacrifice Theory", *Quarterly Journal of Mythological and Mystic Literature*, 18th year, No.66, p.91 – 121. [in Persian]
 - Evans, Veronica. (2022). *Indian Mythology*, Tr.by Bājlān Farrokhi; 5th ed; Tehrān: Asātir.
 - Bierlin, J.F. (2021). *The Parallel Myths*, Tr. Abbās Mokhber; 10th ed; Tehrān: Nashre Markaz.
 - Prone, Steward. (2023). *Roman Mythology*, Tr. Mohammad Hossein Bājlān Farrokhi; 4th ed; Tehrān: Asātir.
 - Plutarch (1964). *Lives of the Noble Greeks and Romans (Parallel Lives)*, Tr. Rezā Mashāyekhi; 2nd ed; Tehrān: Book Translation and Publications Institute.
 - Heydari, Hassan and et. al (2018). "The myth of blood by examining some functions related to blood and its appearance in the Shāhnāme". *Quarterly journal of mystical and mythological literature*. 15th year, No. 55, pp. 107-140. [in Persian]
 - Razi, Hāshem. (2002). *Mithraism*; 1st ed; Tehrān: Behjat Book Store. [in Persian]
 - Zarrinkūb, Abdulhussein. (2009). *An Introduction to Literary Criticism*; 2nd ed, Tehrān: Sokhan.
 - Sediqeh Sajjādi Rād and et. al. (2013). "Investigation on the Significance of Horses in Mythology of Irān and Other Nations, and Its Reflection in Shāhnāme"; *Research Paper on Epic Literature (Culture & Literature)*; 9th year; No.16; p.99 – 128. [in Persian]

- Cirlot, Juan Eduard. (2013). *A Dictionary of Symbols*, Tr. Mehrangiz Owahadi; 2nd ed; Tehrān: Dastān. [in Persian]
- Challaye, Felicien. (1985). *A Brief History of Major Religions (Petite Histoire des Grandes Religions)*, Tr. Manouchehr Khodāyāri Muhebbi; University of Tehrān Publications. [in Persian]
- Muhammad Javad Shams and et. al (2017). *Religions of India*; 1st ed; Tehrān: Institute for Research and Development of Human Sciences (SAMT). [in Persian]
- Shamisa, Sirūs. (2021). *Myths and Mythologies*; 1st ed; Tehrān: Hermes. [in Persian]
- Jean Chevalier; Alain Gheerbrant. (2009). *A Dictionary of Symbols*, Tr. Sudābeh Fazāeli; Tehrān: Jeyhūn. [in Persian]
- Prof. Elmar Schwertheim.(2008). *The Spread of an Iranian Religion in Europe*, Tr. Nāder Qoli Derakhshāni; Tehrān: Sāles. [in Persian]
- Sumayyeh Sabūri and et. al .(2022). “Oak; A Heritage, A Culture”; *Journal of Eastern Art and Civilization*; No.26; p.25 – 34. [in Persian]
- Adli, Mohammad Reza. (2008). “The Concept of Sacrifice (yajneh/Yasneh) in India and Ancient Irān”; *Research Journal of Religions*; No. 4; p.1- 34. [in Persian]
- Asgari, Zahrā. (2023). “A Review of the Transformation of the Horse Myth From Epic to Mysticism”; *Research Journal of Epic Literature (Culture & Literature)*; 19th year; No.1; p.271 – 290. [in Persian]
- Fraser, James George. (2017). *Golden branch*. Tr. Kazem Firouzmand, 5th ed, Tehran: Agah. [in Persian]
- Campbell, Joseph. (2016). *the Power of Myth*, Tr. Abbās Mokhber; 11th ed; Tehrān: Nashre Markaz. [in Persian]
- Kia, Khojasteh. (1997). Rakhesh Rostam, the sacrificial horse. Memoir of Dr. Mehrdad Bahar, Tehran: Age. [in Persian]
- Cooper, Jane. (2013). *Culture of ritual symbols*. Tr. Ruqiya Behzadi. Tehran: Elmi.

-
- Gardner, Jane F. (2020). *The Roman Myths*, Tr. Abbās Mokhber; 7th ed. Tehrān: Nashre Markaz.
 - Lajevardi, Fātemeh and Bahāri, Minā. (2010). "The concept of sacrifice in the perspective of three researchers of the 19th and 20th centuries AD (Herbert Spencer, Edward Taylor, James George Fraser)". *Research journal of religions*. 4th year, No.7, pp. 137-156. [in Persian]
 - Lasan, Hossein (1976). "Sacrifice from ancient times to today". Islamic Encyclopedia Center. *Art and people*, No. 165. [in Persian]
 - Latifpūr, Sabā. (2014). "The study of ancient religion from the era of India and Irān". *Mystical and mythological literature quarterly*. 7th year, No. 22, pp. 112-119. [in Persian]
 - Māhoozi, Mehdi. (2008). "Reflection of Indian Historical Customs in Contemporary Iranian History and Literature"; *Research Paper on Epic Literature (Culture & Literature)*; 4th year; No.7; p.11 – 27. [in Persian]
 - Mokhber, Abbās. (2023). *Indian Mythology*, 1st ed; Tehrān: Nashre Markaz.
 - Mostafavi, Ali Asghar. (2021). *the Myth of Sacrifice*, 1st ed; Tehrān: Omid-e-Sokhan.
 - Mansūrzādeh, Yūsef and et.al. (2017). "An analysis of Mitra's sacrificial ritual and its symbols based on works of art". *Journal of Fine Arts - Visual Arts*, 23st round, No. 4, pp. 51-60. [in Persian]
 - Nāmvar Motlaq, Bahman.(2023). *Comparative Literature*; 3rd ed; Tehrān: Logos Publications. Quoted from Claude, André'- Michel Rosseau. 1997. *Littérature comparee'*, Armand Colin. [in Persian]
 - Valmiki. (2007). *Ramayana*, Tr. Katāyoun Namirāniān; 1st ed; Tehrān: Elm. [in Persian]
 - Virgil. (1990). *Aeneid*, Tr. Mirjalāleddin Kazāzi; 1st ed; Tehrān: Nashre Markaz. [in Persian]